

**AKTUALNE ZNAČAJKE RAZVOJA STOČARSTVA U
HRVATSKOJ****P. Caput***1. Stanje*

Stočarstvo Hrvatske treba ocjenjivati po više kriterija: veličinom komercijalnih i uzgojnih populacija kojima se može postići određena proizvodnja; strukturom odnosno kakvoćom pojedinih populacija prema mogućnosti proizvodnje zadovoljavajuće kakvoće proizvoda; organizacijskim ustrojem (vlasništvo, veličina, interesno-poslovna povezanost) za učinkovitu i slobodnu poduzetničku proizvodnju. Osvrnut ćemo se samo ukratko na aktualne značajke prema ovim kriterijima.

Fond stoke kao fizički ograničavajući čimbenik osjetno je smanjen u domovinskom ratu. Nemamo pouzdanih podataka o sadašnjem broju stoke, a osobito o njenoj strukturi. Čini se da su različite dojave o stanju uzrokom izostavljanja Republike Hrvatske u Agriculture Strategy, Paper 18b, 1995, Brussels, glavnom literaturnom izvoru agroekonomista u Europi danas. Stječe se dojam da postojeći broj stoke i nije presudan u ovom času. Primjerice, oko 265.000 krava može proizvesti bez većih poteškoća oko 170 l mlijeka po stanovniku. Vapaj za uvozom je ishitren. U razvoju govedarstva treba veći broj krava, ali prvenstveno za druge oblike proizvodnje, uzimajući u obzir da imamo izrazito malo goveda u odnosu na poljoprivredne površine (0,12 krava/ha).

Kvaliteta stoke u nas je izrazito heterogena. Glavni uzroci tome su trajne oscilacije u konjunkturi, nepostojanje razvijenog tržišta i drugo. Kad bi se, primjerice svinje vrednovale prema sadržaju čistog mesa u polovicama kao tržišni sustav, kvaliteta svinja bi se postupno konsolidirala. Proizvodnja mlijeka na nekim malim i srednjim farmama od 6000 l, dnevni prirast u tovu 1.300 g, odbito po krmači 16,74 prasadi, postotak čistog mesa u svinjskim polovicama oko 39%, a u junećim 65%, samo su neki naši rezultati na europskoj razini. U razvoju stočarstva treba težiti ka učinkovitoj proizvodnji prema načelu "low husbandry input", a manje intenzitetu i velikoj seriji (različiti intenziteti primjereni uvjetima). Poticajnim mjerama treba razvijati preživače na travnjacima. Kvalitetan razvoj zemaljskog svinjogojstva i peradarstva, naprotiv ostvariv je prvenstveno u srednje i velikim farmama kao nukleusima uzgojnih programa.

Rad je priopćen na glavnom agronomskom skupu "Zeleni dani" Poreč, 14-16. ožujka 1996.

Dr. Pavo Caput, sveuč. prof. Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Svetošimunska 25

S obzirom na veličinu populacija pojedinih vrsta i pasmina korisno je ustanoviti opravdanost provedbe nekih samostalnih nacionalnih programa. Gledajući dugoročnije, važan ograničavajući čimbenik u razvoju postajat će siromaštvo pasmina, sojeva i tipova. Zato je javni interes zaštititi biološku raznolikost ne samo u stočarstvu, nego i u uzgoju domaćih životinja. Pojam "stočarstvo" odnosno "stoka" postaje preuzak okvir za agronomsku struku. Postupno dolazi uzgoj i iskorištavanja drugih vrsta životinja. Primjerice, "Hrvatske šume" izvode od 1990. projekt "Proučavanje farm-skog uzgoja divljači".

Prestrukturiranje u stočarstvu je u tijeku. Nema dvojbe da stočarsku proizvodnju treba temeljiti i razvijati na modernom seljačkom gospodarstvu, odnosno privatnom poduzetništvu. Transformacija velikih kompleksa (kombinata) mora ići ka osnivanju samostalnih manjih poduzeća/tvrtki veličine koju određuje samostalna tehnološka jedinica bivšeg kombinata. Primjerice, jedna svinjogojska farma je cjelina bez obzira na veličinu. Ne treba robovati veličini, nego učinkovitosti u ravnopravnoj tržišnoj, bankovnoj i svakoj drugoj utakmici. Previše očajavamo nad sitnim posjedom, nad ušorenim selom, nad starim seljakom itd. Treba biti manje nervozan i paničan. To je dugoročan i vrlo postupan proces. Struka ne smije ne znati tehnologije u malim gospodarstvima, a ekonomisti moraju studirati mješovitost gospodarstva i njegovu elastičnost.

Umjesno je pitanje, je li današnja agronomska struka svojim odgojem i obrazovanjem dovoljno dorašla modernim zahtjevima? Ima li među nama značajan broj stručnjaka i znanstvenika koji vrlo uporno zagovaraju sustav i attribute ranije stočarske proizvodnje? Ima. Nije krivica samo u struci. Dosta je i u nesretnim okolnostima što ih je karijera vodila dalje od sela i seljačkog gospodarstva. Čini se da je jednako potrebna transformacija struke kao i transformacija kombinata.

2. Odnos s međunarodnim tržištem i suradnja

U stočarstvu, kao i u drugim gospodarskim granama, Hrvatska je prisutna na međunarodnoj pozornici razmjenom roba i znanstveno-tehničkom suradnjom. Kao mlada država, vrlo atraktivnog položaja i brzih promjena suočena je s poslovnim interesima stranih zemalja, poduzetništvom u zemlji i brigom međunarodnih organizacija u pogledu strukturalnih promjena i strategije razvoja.

U uvozu stoke i stočarskih proizvoda vlada opći nered. Izvoz je suočen s velikim teškoćama cijenovnog i necijenovnog karaktera. Uvoz relativno velikih količina goveda za rasplod, goveda za tov, svinjskog i peradskog mesa, konzumnih jaja, mlijeka i mliječnih proizvoda je čini se neopravdan i štetan sa stanovišta nacionalnog stočarstva, a objašnjen trenutnim interesima trgovaca i družbe oko njih. Međutim, generalno prozivanje opravdanosti uvoza nije prihvatljivo. Vrlo elastična, selektivna politika, čini se da osigurava domaće tržište, uspostavlja potrebitu integraciju s međunarodnim i ne ometa specifične interese domaće prehrambene industrije i

programa izvoza. Neka za primjer posluži izgleda trajna potreba za uvozom goveda za klanje, odnosno mesa za preradu. Hrvatska nema veliki broj krava ni strukturu kojom bi namirivala potrebe govedeg mesa za preradu naših, u svijetu priznatih industrija.

Očito je da su naši izgledi u trajnijem izvozu stoke i stočarskih proizvoda, putem neposrednog plasmana na inozemnom tržištu slabiji, nego za nas dosta specifično putem potrošnje u turizmu. Glavni izvozni stočarski artikli s izvjesnim hrvatskim imageom trebali bi biti: mlada junad (baby-beef), te janjetina, svinjsko, govede i peradsko meso i mesne preradevine. Na zasićenom europskom tržištu Hrvatska bi se mogla s vremenom pojaviti s nekim proizvodom ekološkog bonusa.

Znanstveno-tehnička suradnja u stočarstvu na državnoj razini morala bi biti sadržajna u Europskoj zootehničkoj federaciji-udruženju (EAAP) koje je Hrvatska punopravna članica od 1994. godine. Osobito je važno ostvariti regularne odnose s ICAR-om, (International Committee for Animal Recording) i IDF-om (International Dairy Federation), te s misijama FAO i Europske unije. Druga članstva i suradnje treba prepustiti zainteresiranim institucijama, ustanovama i pojedincima. Sve oblike međunarodne suradnje evidentira Uprava za stočarstvo u Ministarstvu i ono podupire financijski potrebitu suradnju. Međunarodna suradnja na relaciji Ministarstvo - ustanove u oblasti stočarstva u zadnjem razdoblju ne odvija se učinkovito ni profesionalno.

3. Državna potpora i zaštita domaće proizvodnje

Državna potpora u stočarskoj proizvodnji ostvaruje se trajno novčanim poticajima i naknadama (NN broj 29/94, 9/95, 19/95). Sustav potpore je opsežan i djelomično učinkovit i opravdan. Biološka uzročnost, proizvodna ovisnost i ekonomska učinkovitost daju nam slobodu kritičkog osvrta na aktualne novčane poticaje.

Poticaj proizvodnje mlijeka ostvaruje zadovoljavajuću europsku cijenu kravljeg mlijeka na vratima farme od 55 do 60 Dpf. Eventualnu nerentabilnost u proizvodnji pri ovoj cijeni valja tražiti u relativno visokim glavnim inputima kao posljedica monopolnog statusa proizvođača i trgovaca. Treba stalno imati na umu da stimulativna cijena mlijeka "vuče" značajan kompleks proizvodnje. Slikovito rečeno, mlijeko kao lokomotiva vuče pripadajuće vagone: kvalitetne rasplodne junice, proizvodnju sjemena (sperme), umjetno osjemenjivanje, zdravstvenu zaštitu mlijeka (vimena) i reprodukciju. U stabilnim prilikama, kad je cijena mlijeka trajno pouzdana, nema potrebe novčano poticati pojedine segmente (vagone) te proizvodnje. Javni odnosno državni interes je osigurati uvjete za cjelovit lanac u proizvodnji, a ne djelomično zadovoljavati financijski interes pojedinih subjekata.

U sadašnjoj strukturi novčanih poticaja u stočarstvu, uz mlijeko, potrebno je kao javni državni interes trajno poticati provedbu globalnih uzgojnih programa (performance test, progeni test, uzgoj pastuha, zaštitu ugro-

ženih pasmina, kontrolu proizvodnosti, matično knjigovodstvo, provedbu uzgojnih programa).

Ostali segmenti stočarske proizvodnje, bez obzira da li uživaju trenutnu potporu, su komercijalnog karaktera i svoje potrebe moraju namirivati na tržištu. Poučan primjer za to je ranije premiranje tova. Preraspodjelom sredstava za poticaje i naknade dobilo bi se u postojećoj svoti dovoljno novaca za učinkovito poticanje onih proizvoda, odnosno programa od općeg proizvodnog interesa. Primjerice, zabrana klanja teladi jalov je posao. Interes za proizvodno grlo (kravu, kobilu, ovcu itd.), odnosno za proizvodnju mlijeka i mesa, uklanja potrebu zabrane klanja rasplodnog podmlatka, pa i djelomičnog premiranja rasplodnog podmlatka.

Zaštita domaće proizvodnje ostvaruje se poglavito pristojbama na uvoz. Očito je da njihovu pozitivnu djelotvornost poništava nered u uvozu. Zaštita domaće proizvodnje može vrlo lako postati dvosjekli mač. Jasnije ćemo ovo objasniti na primjeru uzgoja rasplodnih junica. Svjedoci smo često vrlo burnih, ali i površnih rasprava o opravdanosti uvoza junica, odnosno nepostojanja organiziranog domaćeg tržišta rasplodnom stokom.

Uvezena bređa rasplodna junica je u prosjeku nešto kvalitetnija od domaće junice i ima konačnu cijenu DEM 2500-2800. Naši proizvođači za junice traže zaštitu na razini oko DEM 3000 (I. klasa). Bez obzira na stimulacije u izvozu u zemljama EU, jasno je da se naši uzgajali moraju pozabaviti proizvodnjom kvalitetnih junica i nešto jeftinijih. Država bi činila medvjedu uslugu dugoročnom programu uzgoja junica u Hrvatskoj kad bi štitila skupu proizvodnju i ne otvarala tržišnu konkurenciju kvalitetne rasplodne stoke. Valja uspostaviti aukcijski promet rasplodnim materijalom s cijenama primjerenim kakvoći i europskoj tržišnoj cijeni. Zaštita domaće proizvodnje ne smije podrazumijevati a priori zabranu uvoza, odnosno ukidanje međunarodne utakmice. Nju moraju ometati neki drugi čimbenici i pojave što prate aktualni uvoz, kao što su: uvoz za "potrebe uvoznika", osobni probici u svim fazama posla od izbora grla u inozemnoj staji do isporuke grla iz karantene krajnjem korisniku, nedolično ponašanje i ponekad ponižavajuća uloga agronomske i veterinarske struke u tim poslovima, ponekad sumnjiva kvaliteta grla, značajan broj problematičnih grla u karanteni, vrlo slaba iskoristivost uvezenih grla - izmuzna, a manje rasplodna grla u funkciji uzgojnog programa i drugo.

4. Propisi u stočarstvu

Do sada je mjere unapređivanja stočarstva u Republici Hrvatskoj uređivao Zakon o mjerama za unapređenje stočarstva (NN broj **/79). Neke mjere uređivane su i Zakonom o zdravstvenoj zaštiti životinja i veterinarskoj djelatnosti (NN broj 51/91 i 26/92). Oba su zakona vremenom i novijim promjenama uspostavom samostalne države Hrvatske bitno obezvrijeđena. Stoga je u postupku donošenje Zakona o stočarstvu (radni naslov) i Zakona o veterinarstvu. Karakter ovih zakona je u mnogočemu srodan i povezan, pa je njihova priprema trebala biti istovremena i usklađena.

Raniji korak sa Zakonom o veterinarstvu može otežati i usporiti donošenje oba Zakona, jer su u Zakonu o veterinarstvu predložene i neke zootehničke mjere koje po svojoj logici tretira Zakon o stočarstvu (umjetno osjemenjivanje, stočarska inspekcija, dobrobit životinja, odnosno etološki aspekt stočarske proizvodnje, stočna hrana i promet, testiranje životinja i drugo). Problem je utoliko veći što se ovi i drugi poslovi povezuju isključivo s veterinarskom strukom. Predloženi Zakon o veterinarstvu ne bavi se samo zdravstvenom zaštitom životinja odnosno veterinarsko-sanitarnim mjerama, nego i cjelokupnim stočarstvom. To pitanje zadire i u školstvo i znanstveno istraživački rad. Takva razmišljanja nipošto ne potcjenjuju rad i sposobnost pojedinih veterinaru u zootehnici, nego su usmjerena ka načelima klasifikacije pojmovnih definicija znanstvenog područja i profila struke.

Priprema prijedloga Zakona o stočarstvu traje na jalov način oko tri godine. Čini se da agronomska struka nije sama na čistu što i kako želi urediti zakonom. Držimo da je vrlo povoljan trenutak da i putem propisa oslikamo profil struke i njenu infrastrukturu. Zakon treba urediti uvjete uzgoja i proizvodnje valjanih životinja, oplodivanje stoke, promet valjanim životinjama, zoohigijenske i etološke uvjete držanja i iskorištavanja životinja, zahtjeve za stočnom hranom i hranidbu, ekološke uvjete u uzgoju i iskorištavanju životinja, opće zahtjeve o kakvoći stočarskih proizvoda, ustroj provođenja uzgoja stoke i promicanje stočarstva, te upravni i inspekcijski nadzor.

Držimo da za sljedeće razdoblje valja Zakonom urediti više stvari nego što bi to trebalo u nekim stabilnim prilikama razvijenog gospodarstva. Isto tako držimo da je potrebno upravo sada sačuvati bitne nacionalne značajke u stočarstvu i zaštititi se od isključive tržišne logike jačega. Načelo "manje vlasti, više tržišta" treba poštivati, a da pri tome ne izgubimo svojstvenost hrvatskog podneblja, tradicije i životne radosti.

Glavni prateći propisi Zakona o stočarstvu moraju biti pravilnici u skladu s kriterijima europskog tržišta: o stočnoj hrani, kontroli proizvodnosti životinja, kakvoći mlijeka i mesa i njihovih proizvoda, dobrobiti životinja i drugi.

Važno je da se zakonskim propisima određuju norme općeg interesa i stvaraju uvjeti za uspješno poduzetništvo u svim oblicima. Treba dati punu slobodu i ne propisivati prava nikome na sve ono što čini sustav gospodarske inicijative. Obiteljsko gospodarstvo, odnosno hrvatski farmer, mora imati potpunu samostalnost u izboru proizvodnje, tehnologije, pristupu preradi i trgovini, te u interesnom udruživanju.

5. Infrastruktura u stočarstvu

Pojmovno je riječ o potrebitoj ekonomskoj i organizacijskoj podlozi razvijene poljoprivredne grane. Čini se da je danas najjači ograničavajući čimbenik razvoja stočarstva nepostojanje osmišljenog oblika poslovnog povezivanja i udruživanja. Brojni su i dobro poznati razlozi tome. Pitanje in-

frastrukture je interdisciplinarni problem, pa ćemo ovom prilikom navesti samo načela poslovnog i stručnog povezivanja:

- proizvođač je neposredno ili posredno (putem udruge) poslovno vezan s preradbenim pogonom, odnosno industrijom za primarne proizvode koji zahtijevaju doradu ili preradu;

- neposredno ili posredno (putem udruge proizvođača istovrsne robe) prodaje svoje proizvode na tržištu;

- izravno kupuje reprodukcijски materijal na tržištu, a putem udruge zajedničke strojeve i opremu;

- izravno posluje s bankom i ostvaruje obrtni i investicijski kapital;

- prema svojim potrebama traži usluge stručnih službi (seleksijska, veterinarska, savjetodavna i druge) i plaća usluge;

- ako se bavi proizvodnjom kvalitetne rasplodne stoke, putem udruge uzgajача ispunjava zakonske obveze i plaća usluge stručne službe;

- kad se svojim proizvodima javlja izravno na tržištu poštuje propise o kakvoći i plaća usluge kontrole proizvodnje.

- Stručne službe u stočarstvu su seleksijska, savjetodavna (tehnološko-ekonomska) i veterinarska (zdravstvena zaštita). Te su službe dijelom javne (vladine), a dijelom naplativ servis proizvođačima (nevladine). Programi ovih službi moraju biti sve više usmjereni tržišnom ponašanju i financiranju, a sve manje nepopularnom proračunskom životu i radu. Ova transformacija stručnih službi zahtijeva istovremeno razvijeno samorganiziranje proizvođača u udruge i saveze pojedinih vrsta proizvodnji. Treba imati na umu da će i u posve izgrađenom sustavu nevladine stručne službe ostati pod državnom kontrolom u sljedećim djelatnostima: zdravstvena zaštita životinja, ljudi i okoliša, kontrola proizvodnosti valjanih životinja i kontrola kakvoće u prometu i na tržištu. Zato treba za ova područja sustavno ustrojiti učinkovitu službu s potrebitom opremom i zgradama. I u Zakonu o stočarstvu treba ovim djelatnostima osigurati poželjan razvoj (Hrvatski stočarski seleksijski centar, Institut za stočarstvo ili istraživačko-razvojne jedinice fakulteta, ovlaštene i referentne laboratoriji, testne stanice i drugo).

Učinkovitost i racionalnost u stočarskoj infrastrukturi može se postići uklanjanjem međustepenica i planiranjem javnih programa primjerenih veličini države Hrvatske. Naša država je mala, ne trpi klasične infrastrukturne mreže velikih. Valja preispitati opravdanost nekih državnih programa iz područja promicanja stočarstva i postojeće institucije na državnoj razini s uvjerenjem da je "stočarska nadgradnja" prevelika, preskupa i da se preklapa u svojoj djelatnosti. Ako se ne bude uspjelo na razborit način ustrojiti modernu i učinkovitu nadgradnju, država mora "dići ruke" od financijske i drukčije potpore nepotrebnim institucijama.

Piramida uzgojnog napretka - prihoda uzgajivača

(Breeding strategies for cattle, sheep and pigs in Central and Eastern Europe, Berlin, Jan. 21-22, 1996).